

УДК 32(87+84)

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6532020.11>

Прегледни рад

*Андријана Лазаревић**

Институт за политичке студије, Београд

АКТУЕЛНИ ПОЛИТИЧКИ ПРОЦЕСИ И ПЕРСПЕКТИВЕ У ДРЖАВАМА ЛАТИНСКЕ АМЕРИКЕ: СТУДИЈА СЛУЧАЈА ВЕНЕЦУЕЛА И БОЛИВИЈА**

Сажетак

Латинска Америка је одувек словила за континент нестабилности, дубоко изражене друштвене неједнакости, неизвесности, криза, честих војних удара и побуна. Аутор ће, фокусирајући се на две државе Латинске Америке, Венецуелу и Боливију понудити одговор на питање који су то стари а истовремено актуелни узроци који су довели до кризе лидерства, политичке и следствено економске нестабилности. Актуелни политички процеси, односно кризе у овим државама прете да их врате у преддемократски период и поново интензивирају страх, насиље, беду и сиромаштво на улицама Каракаса и Ла Паса. Аутор ће у раду одговорити на питање шта се то кључно мења завршетком епохе која се завршава смрћу Уга Чавеза и потоњим доласком Николаса Мадуре на власт, што убрзо доводи до избијања политичке кризе. Такође, у раду ће бити представљени и узроци избијања кризе у

* andrijana.lazarevic@ips.ac.rs.

** Рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Боливији, која је за резултат имала крај епохе Ево Моралеса. На крају рада аутор закључује да ће у обе државе, улога војске бити од пресудног значаја када је у питању опстанак режима и уз друге факторе, делимична али и привремена стабилност поретка.

Кључне речи: Латинска Америка, Боливија, Венецуела, Ево Моралес, Николас Мадуро, криза лидерства

УВОД

Споразумом из Тордесиљаса 1494. године одређена је линија поделе Новог света између Португала и Шпаније тзв. Папским меридијаном при чему је све земље које су се налазиле западно од овог меридијана припале Шпанији а источно Португалу (Krstić 2014, 8). Изгледа да је ова линија поделе, успостављена давне 1494. била оно што је пресудно детерминисали даљи развој односно, даље назадовање земаља тадашње Шпанске, а данашње Латинске Америке.

Латинска Америка, континент који се простире на двадесет милиона квадратних километара, где су смештене 33 државе, од најранијих дана слови за континент нестабилности, дубоко изражене друштвене неједнакости, неизвесности, честих војних удара, побуна и екстремног свођење политике на пуки однос снага (Domjančić 2012, 58) уз константно присутан утицај моћног северног суседа, где су неизвесност и страх два најдоминантнија осећања становништва. Уз то превелики уплив војске и безбедносних служби, римокатоличке цркве и спољних чинилаца у унутрашњу политику држава региона Латинске Америке, у комбинацији са ауторитарним појединцима и институцијама државе из којих је измештено реално одлучивање у неформалне економско-политичке центре моћи, представљају сталну и реалну опасност по још увек крхке демократске и грађанске традиције ових држава (Krstić, 2014, 24).

Претходно побројане карактеристике региона су у последње две године реалност у државама које ће бити предмет анализе овог рада, Венецуеле и Боливије. Услед пада цене

природних енергената којима су ове државе богате долази до повећања стопе сиромаштва, социјалне несигурности а узрочно и до политичке кризе и кризе лидерства коју додатно продубљује страни утицај чије присуство постаје све осетније услед кинеских претензија на овај простор, тачније на енергенте складиштене на њему.

На трагу претходно наведеног, истраживачко питање на које ће овај рад настојати да да одговор је: *Како је, узевши у обзир све параметре, дошло до тога да режим Николаса Мадуре у Венецуели опстане а да режим Ево Моралеса у Боливији пропадне ако су почивали на наизглед сличним основама?* Шта је узрок поновног пораста сиромаштва, насиља, неједнакости, економског назадовања који су свеукупно довели до политичке нестабилности у поменутим државама?

Основна хипотеза аутора је да је поред осталих фактора главни узрок пропасти режима у Боливији, односно опстанка режима у Венецуели, управо улога војске и различита поставка цивилно-војних односа. Рад стога има за циљ да покаже да и у условима великих друштвених подела, неједнакости (економске, етничке, религијске), као институција са највишим степеном поверења, војска ипак игра одлучујућу улогу у тренуцима када постоји потенцијал да дође до великих политичких прелома.

Како бисмо одговорили на горе постављена питања и доказали постављену хипотезу, поћи ћемо од прегледа општих карактеристика региона, потом ћемо уз историјски преглед представити и контекстуалне услове, актере, узроке, ток али и последице тренутних криза у којој се две државе налазе.

КРАТАК ПРЕГЛЕД ОПШТИХ КАРАКТЕРИСТИКА РЕГИОНА

Колонијална прошлост, коронелизам/каудиљизам, ауторитарно политичко наслеђе, војне диктатуре, корупција, католички културни простор, декрети као средство за председничку (зло)употребу, председнички системи, федерације, и као нигде у свету испреплетаност цивилно-војних односа, главне су карактеристике региона Латинске

Америке. У наставку рада даћемо кратак преглед кључних карактеристика које се односе и на Венецуелу и Боливију као државе овог региона.

Колонијално наслеђе као трајна кочница развоја

У књизи „Зашто народи пропадају- Порекло моћи, просперитета и сиромаштва” аутора Дарона Асемоглуа (Daron Acemoglu), економисте, и Џејмса А. Робинсона (*James Robinson*), политиколога и светски признатог стручњака за Латинску Америку и Африку, понуђени су одговори на питања како и зашто успешни народи иду ка просперитету, а неки други остају заточеници сиромаштва. Анализирајући узроке сиромаштва земаља Латинске Америке, иако веома богатих природним ресурсима, аутор у први план истичу институције принудног рада које су спровођене на територији држава Латинске Америке, а за које тврде да су детерминисале каснији развој, односно немогућност напредовања држава „Зеленог” континента. Институције енкомиенде (*encomienda*)¹ и мите (*mita*)² успостављене у 16. веку за време шпанских освајања континента, чија је глава улога била експлоатација домородачког становништва. Ове су, екстрактивне економске и политичке институције које су ишле на руку богаћењу мањине, одржавању монопола, привилегија и корупције, одговор на питање зашто народи Латинске Америке пропадају, односно зашто не могу кренути путем просперитета и моћи.

Екстрактивне (*прим. аутора*) институције поред оних наметнутих од стране колонизатора, су још и војска, католичка црква, патерналистичко-корпоративна држава и персоналистичке владавине ауторитета тзв. каудиљоси (Krstić 2014, 18) али и оно што се временом, можемо се усудити рећи

1 Енкомиенда (*Encomienda*) се први пут јавља у Шпанији у 15. веку у оквиру реконквсте. У Новом свету она је попримила знатно кобнији облик: представљала је групу домородаца који су били додељени једном Шпанцу званом енкомендеро. Домороци су морали да му плаћају данак и да раде за њега, а заузврат енкомендеро је преузимао обавезу да их преобрати у хришћанство (Acemoglu i Robinson 2014, 23).

2 За копање руде сребра Шпанцима су били потребни рудари- много рудара. Они су послали главног шпанског званичника за колоније Ел Толеда, да буде намесник области која је обухватала данашњи Еквадор, Перу, Боливију где је спроводио институцију радне снаге под називом мита што на Кечуа језику народа Инка значи „смена”. Мита је, нарочито у Потосију (Болвија) постала најшири и најтегобнији програм експлоатације радне снаге у периоду шпанске колонизације (Acemoglu i Robinson 2014, 26).

институционализовало, су и преврати и држави удари, као учестали и увежбани начини брзих, насилних акција које деле друштво и не нужно доводе до промене стања које су имале за циљ да трансформишу. Свакако не смемо занемарити ни утицај северног суседа који је умногоме утицао и на развој али и на стагнацију континента.

Моћни северни сусед и други играчи

Борба против империјализма, неолиберализма и американизма прокламована је као главни циљ левих струја на тлу Латинске Америке.

Хегемонија моћног северног суседа почела је давних дана и задржала се све до данас на простору Латинске Америке. У читавом 19. веку Вашингтон је преузео улогу жандарма а понашање САД према Латинској Америци дуго се сводило на доследно примењивање Монроове доктрине прокламоване 1823. године која је јасно детерминисала империјалистичке амбиције „колоса са севера”, и која је требало да представља одбрамбен механизам САД од Европљана (Шпанаца, Француза и Енглеза). Дакле, „Латинска Америка је наше задње двориште и нема уплитања у наше задње двориште, скраћено - „Америка Американцима”. Овај приступ је допуњен „формулом” коју је прокламовао још Теодор Рузвелт док је био на положају од 1901. до 1909., а које је подразумевала да се у поступању са јужним суседима „говори тихо и носи велика батина”. Пан американизам - други инструмент империјалистичке политике Сједињених Држава према земљама Латинске Америке и свој институционални оквир добија у данашњој Организацији америчких држава која према тврдњама г. Вукушића представља „инструмент политичког потчињавања Латинске Америке експанзионистичким циљевима САД-а” (Vukušić 1960, 5). То се и новије време показало као тачно након што је ОАС својим одбијањем да призна резултате избора у Боливији одржаних 2019. године, подстакла свргавање Моралеса са власти и изазвала немире у држави, вакум у власти, политичку нестабилност. На овом је месту битно напоменути да је буџет Организације америчких држава 60% финансиран од стране САД.

Иако Вашингтон настоји да и данас одржи овакву констелацију снага, „проблем” у реализацији последњих година преставља све веће „интересовање” Кине за овај регион, посебно када је у питању Венецуела и њене резерве нафте за које је Кина врло заинтересовано извозно тржиште. Није занемарљива ни улога Русије чија је спољна политика према овом региону уједињенија са Кином него са Америком.

Преврати, пучеви, побуне, штрајкови

Моћни северни сусед се најчешће помиње као идејни творац и организатор онога што се усталило а донекле и институционализовало (у смислу разрађеног начина извођења) као пракса и честа реалност Латинске Америке, а то су преврати, пучеви (*golpe de estado*), побуне и штрајкови. Преврати или удари су се показали као „најбољи, најбржи и најефикаснији” начин „решавања” тренутних криза. И за то постоји рецепт, по ком се у неком тренутку изненада руши режим: војска измаршира из касарне и заузме владину палату, кључне установе, радио станице банке, поште... (Поповић 1979, 17). Све након тога је извесно.

Такође, карактеристично за Латинску Америку је и то да „ванредна стања” могу да трају више година. Суспендовањем уставних гаранција и увођењем ванредног стања се укида право окупљања, договора и удруживања, тако да војска и полиција имају одрешене руке.

Стари познаници - каудилоси

Познато је да су Латинску Америку открили конквистадори, да су је колонизовали немилосрдни гувернер, а њоме управљали оштри и груби каудилоси (Роровић 1979, 15). Неки аутори сматрају да је управо рано ангажовање војске у политици тесно повезано са институцијом каудила коме су наоружани људи најчешће служили као лична полиција. Комбинација популистичког лидера и ригидности председничког система, коју истиче Хуан Линц (*Huan Linz*), може довести државу и политички поредак у ћорсокак (*deadlock*) (Linz 1990, 56). Ови ауторитарни лидери настоје да приграбе сву власт у земљи,

да створе култ вође и да се што дуже одрже на власти и сами одржавајући екстрактивне политичке и економске институције које им у томе помажу. Венецуела је једина латиноамеричка држава која је скоро читав 19. век преживела под диктатурама. Она ја је од 167 година протеклих после стицања независности (од 1811. године) у 136 била под диктатуром” (Роровић 1979, 17).

Католички верски и културни простор

Још од времена открића Новог света, католичка црква се, заједно са државном администрацијом метрополе наметнула као најзначајнији и најмоћнији друштвено-политички фактор, остављајући за собом неизбрисив утицај на обликовање друштвеног живота, културе и општег погледа на свет на простору Латинске Америке (Krstić 2014, 118).

Разумевање историје овог региона није могуће без разумевања улоге коју има црква а које је често била носилац позитивних друштвених промена али и нека врста модератора између власти и народа. Неки аутори пак спомињу да док католички клер проповеда хришћанске вредности заједнице и жртвовање појединца за исту, војни естаблишмент захтева ред и послушност, чиме се код народа ствара општа свест погодна за имплементацију ауторитарне власти.

Војска као фактор (не)стабилности

Карактеристика коју у овом раду представљамо на последњем месту али заправо најбитнију, јесте улога војске на свеукупни економски, политички и друштвени живот земаља у овој регији света.

Стварност Латинске Америке, оптерећену бруталним репресалијама и све већим осиромашењем маса, карактерише мешање оружаних снага у токове политичког живота. Војне диктатуре дају печат готово целокупним кретањима у већини држава овог дела света. „Министри са еполетама” у сферама друштвено - економских збивања представљају једно од најтипичнијих обележја Латинске Америке.

После победе, у стварању независних држава и њихових политичких система, војници су, као ослободиоци, наметљиво ушли у политички живот не остварујући обиман досије традиционалног уплитања војске у политичко-друштвене процесе Латинске Америке (Роровић 1979, 14). Војна олигархија овде је била и остала једна од главних фактора успоравања демократског напредовања континента и стална негација бујања прогресивних процеса, што нас доводи до закључка да је демократски развој и напредак једне државе обрнуто пропорционалан њеним улагањима у војску где војни буџети и даље чине и више од 25% укупних државних трошкова већине земаља латиноамеричког континента. То нас доводи до закључка да снаге безбедности остају прва и последња инстанца када се одлучује о одрживости успостављених режима на власти.

Након прегледа основних карактеристика региона, у даљем раду ћемо се фокусирати на две земље, Венецуелу и Боливију и на друштвено-политичке процесе у њима, узроке криза које их потресају али и на правце и перспективе у контексту даљег (не)функционисања ових земаља.

БОЛИВАРСКА РЕПУБЛИКА ВЕНЕЦУЕЛА – КОНТЕКСТ И УЗРОЦИ КРИЗЕ

Држава коју прети да преплави плима сиромаштва, глад и исељавања

Давне 1499. „Венецуола” или на италијанском мала Венеција, бива откривена од стране Америга Веспучија (итал. *Amerigo Vespucci*) и Алонса де Охеде (шп. *Alonso de Ojeda*). Ова атлантска држава је изборила своју независност 1811. године, а недуго након тога 1819. године улази у савез са Колумбијом и настаје Република Велика Колумбија. Та држава је обухватала територију данашње Венецуеле и Колумбије, са Симоном де Боливаром на челу, оцем боливарске нације. Након Боливарове смрти, услед неслагања, долази до иступања Венецуеле из овог савеза и она 1830. године проглашава своју независност и постаје независна република са федеративним уређењем. Од

тренутка стицања независности и самосталности Венецуела се суочавала са унутрашњим проблемима борбе за превласт локалних каудиљоса који су најчешће долазили из војних редова. Милитаризација политике је карактеристика Венецуеле која се и дан данас одржала.

Венецуела као до тада претежно аграрна земља чији су главни извозни производи били кафа и какао, открићем нафте 1914. у близини језера Маракаибо почиње економски да јача и нафта поред главне извозне сировине постаје и део идентитета и културе ове државе (Salas 2009, 9–26; Salas 2015, 61–68). Међутим, тај тренд економског раста није водио ка демократизацији државе већ супротно. На власт убрзо долази диктатор Хуан Гомез (шп. *Juan Vicente Gómez*) који 1922. године доноси закон којим су омогућене олакшице за стране компаније да експлоатишу нафтна налазишта у Венецуели. Она тако постаје други на свету произвођач нафте и највећи нафтни резервоар САД том тренутку због чега је САД подржавала диктаторски режим у Венецуели, и тада али и сваки следећи пут када би им то омогућило несметану експлоатацију „црног злата”. Венецуела тако постаје петродржава које ће свој будући развој али и стагнацију и економску девастираност дуговати цени нафте на светском тржишту. То је даље довело до болести од које Венецуела и дан-данас није успела да се излечи. Тзв. „холандска болест” која означава економске последице специјализације земље на своју компаративну предност што доводи до тога да Венецуела од тада, услед огромног прилива новца почиње да увози готово сву робу уместо да је производи сама (Salas 2015, 66). Дугорочно, ово је увод у пропаст економије и узрочно увод у политичке и социјалне немире. Готово сваки председник Венецуеле је у неком тренутку свог мандата био у прилици да искуси поменути сценарио.

Након 1935. долази до успостављања прве демократске владе у Венцуели која је у оквиру свог програма радила на пооштравању регулативе која се односила на пословање страних компанија на територији Венецуеле. Нови закон о нафти је донет 1943. године којим се настојало да се повећа државна контрола када су у питању истраживања и експлоатација нафтних поља.

Шездесетих и седамдесетих година 20. века Венецуела је била доказ да демократија може успешно функционисати и у земљама у развоју (Stanišić 2013, 51). Државом су владале странке (партократија), боље речено водећи чланови AD-a (*adecos*) и COPEI-a (*coreyanos*), који су заједно творили политички естаблишмент познат по називу *adecopeyano* (Stanišić Kos 2004, 97, цитирано у: Keen and Hayes 2000, 509–510).

Национализацијом железаре (1975) и нафтне индустрије (1976) председник републике Перез Родригез (*Carlos Andrés Pérez Rodríguez*) омогућио је јачање Венецуеле као државе и одсуство директне зависности од имућних појединаца (Salas 2009, 9–26). Услед проневере државног новца, Сенат смењује Родригеза и убрзо, велики раст који је Венецуела бележила почиње да стагнира већ 1983. године када долази до пада цене нафте а економска стагнације достиже врхунац 1989. године. То је условило да 90-их Венецуела постане нестабилан политички систем и довело до два неуспела државан удара већ 1992. године. Вођа неуспелог државног удара био је Уго Чавез (*Hugo Rafael Chávez Frías*).

Након шест година колико је прошло од неуспелог државног удара, бивши официр Уго Чавез ипак односи победу на изборима 1998. године. Он је био решен да спроведе у дело демократску револуција која би предвиђала демократски партиципативан политички модел и хумани економски модел који стапа државу и тржиште», како је он говорио. Такав модел, вођен идеологијом боливаризма која представља „Модел оригиналног друштва Венецуеле у XXI веку замишљен је на основу принципа система власти која свом ширином отвара неопходна поља где би се народи, народна маса, креативно и ефикасно распоредили и контролисали рад власти како би се доносиле одлуке које утичу на њихов свакодневни живот и њихов историјски правац”, говорио је Чавез.

Као човек из народа јер је и његовим венама текла афричка, домородачка и креолска крв (*padro*) (Stanišić 2013, 52), Чавез је лако око себе окупио велики број присталица и симпатизера којима је обећао побољшање животног стандарда и једну нову, јаку и независну Венецуелу. Прву позитивну потврду своје политике добио је већ 1999. године

када је не референдуму одобрен Устав који је он предложио. Са коалицијом Патриотски пол спровео је прихватање новог устава, а затим су поново одржани избори за председника на којима је победио. Најлибералнији устав на свету, или како су га другачије звали, Црвена књига, била је најпродаваније штиво у Венецуели. Тих дана су грађани Венецуеле знали како треба да изгледа демократија на папиру и веровали да је живе у стварности. С друге стране, овај Устав је послужио као темељ за успон војске на више нивое политичке моћи, где нпр. чл. 328. новог устава, укључује оружане снаге у одржавање друштвеног уређења и у израду националних развојних планова Венецуеле, док чл. 236. председнику даје за право да одобри унапређење пуковника и генерала - инструмент који је редовно коришћен за прочишћавање дисидената и напредовање оданих официра (Silva and Tian 2019).

Ствари су мало промениле свој ток након неуспеле привредне реформа која је октобра 2002. изазвала талас насилних демонстрација када је Чавез збачен са власти на два дана, након чега су његове присталице успеле да га врате у палату Мирафлорес и омогуће му да настави реализацију свог програма „социјализма за 21. век”. Годињу дана касније опет долази до немира и до двомесечног генералног штрајка радника. У таквој ситуацији 2004. Чавез организује референдум који је био више у форми плебисцита и односи тесну победу.

У другом мандату који је започео 2006. године Чавез отвореније говори о радикалном заокрету друштва према социјализму. Већ 2007. године предлаже измене устава којима би се смањила аутономија централне банке, наставио процес национализације капиталних предузећа, и обезбедила његова доживотна владавина на месту председника. Међутим, Чавез доживљава пораз на референдуму са 51% бирача који су гласали против. Од 2004. до 2008. владајући чависти у својим су рукама имали монопол над државним институцијама (Stanišić 2013, 53), што је уз неограничену подршку војске која је до тада већ заузела кључне положаје у држави, било довољно да се овако устројен режим одржи на власти. Након две године од референдума, без обзира на његове резултате, 2009. предлог о неограниченом кандидовању на председничку функцију, ипак пролази. Чавезу је висока цена нафте на

светском тржишту омогућавала да реформише државу, улаже у образовање, здравство, инфраструктуру (Salas 2015, 94) и смањи сиромаштво са 50 на 27%. На почетку његовог мандата цена једног барела нафте била око 10 долара, 2008. износила је 145 долара, а 2013. око 100 долара, чиме су се приходи Венезуеле удесетостручили.

Међутим, Чавезове тежње да доживотно, несметано и суверено влада Венецуелом осујетила је смрт. Личност која је читавих 14 година била симбол Латинске Америке, велики *el comadante*, умире марта 2013. године, не успевајући тако да у целости спроведе свој сан о социјализму за 21. век.

Венецуела после Чавеза

Хуго је пре смрти за свог сукцесора одредио Николаса Мадуре (шп. *Nicolás Maduro Moros*) који је био уз њега током 1990-их као једна од кључних личности у оснивању Покрета за Пету републику (МВП), који га је подржао на председничким изборима 1998. године, али за кога се најмање очекивало да може наследити *el comadante*-а.

Возач аутобуса, за завршеном средњом школом је у политику ушао 2007. године као члан Уједињене социјалистичке партије Венецуеле (шп. *Partido Socialista Unido de Venezuela*) коју је исте године основао и на њеном челу био до смрти, Уго Чавез. Николас Мадуро је од 2006. до 2013. године био министар спољних послова у влади Уга Чавеза.

На превременим председничким изборима одржаним након Чавезове смрти иако се очекивала убедљива победа Мадуре, он је мандат освојио са само 1,8% предности у гласовима у односу на другопласираног Енрикеа Каприлеса (*Henrique Capriles*) (50,8% наспрам 49%) (The Guardian 2013). Од 19. априла 2013. године, Николас Мадуро је шеф егзекутиве Венецуеле тј. председник државе и председник владе.

Међутим, од 2014. године, пад цена нафте покренуо је велику економску кризу која је нагнала Венецуеланце да се селе или траже азил у иностранству бежећи од недостатка хране, воде и лекова, растућа инфлације, незапослености

и насиље. Од тада креће и суноврат и криза лидерства која уздрмала председнички положај Николаса Мадуре.

Међутим, упркос изузетно лошој економској, социјално и политичкој ситуацији у коју је довео државу, Мадуро је изабран на место председника те исте државе и на други шестогодишњи мандат у мају 2018. године. Избори које је већина опозиционих странака бојкотовала су означени као крајње контроверзни. Њихов легитимитет је доведен у питање. ОАС, у оквиру које САД учествује са 60% удела у буџету, није признала резултате избора. Непосредно пре него и формално преузме вршење дужности председника републике у оквиру свог другог мандата, Народна скупштина Венецуеле проглашава вршитељем дужности председника лидера опозиције Хуана Гваиду (шп. *Juan Gerardo Guaidó Márquez*) 23. јануара 2019. На улицама Каракаса од тог тренутка почиње да влада насиље, криминал, беда и страх. Од новембра 2019. године, процењено је да је око 4,5 милиона Венецуеланаца избегло или емигрирало из Венцеуле (ИОМ 2020). Више од 80% ови људи је спас и сигурност потражило у другим државама Латинске Америке и Кариба (Колумбија, Перу, Чиле, Еквадор, Аргентина и Бразил, као и Доминиканска Република) (ИОМ 2020).

Председничка криза у Венецуели је поделила и велике силе када је у питању пружање подршке једном од лидера. Велика Британија, Француска и Шпанија и још 20 држава (SIPRI 2019) признају Гваиду као вршиоца дужности председника, док Русија, Кина као трећи извозни партнер Венецуеле, и Турска остају конзистентне када је у питању подршка режиму Николаса Мадуре. Упркос признању од стране више од 20 држава света, Гваидо ни *de facto* ни *de iure* нема скоро никакву моћ.

Венецуела је тренутно ауторитарна држава са само једном демократском институцијом - Националном скупштином - и снажним ограничењима слободе изражавања и штампе. Економске политике владајуће странке прошириле су улогу државе у економији експропријацијама главних предузећа, строгом разменом валута и контролом цена које одвраћају приватни сектор од улагања и производње, као и прекомерном зависности од прихода нафтне индустрије (CIA Factbook 2019a).

Тренутна ситуација у Венецуели је таква да не тако мали део грађана који подржава Хуана Гваида криви владу за лоше стање у држави, за недостатак демократије, за кршење владавине права и довођење слобода у питање, за висок степен корупције и неодговорно трошење државног новца. Лошем стању у држави додатно доприноси пад цене нафте. Два главна проблема са којима се Венецуела суочава јесу несташица основних животних намирница и огроман хипер инфлација која прети да у потпуности девастира економију Венецуеле. Најаве су да ће до краја 2020. године БДП опасти за 33% а да ће се стопа инфлације достићи чак 49000% до краја ове године (Trading Economics 2020a). Израђено у новцу, у тренутку када је Мадуро преузео власт БДП је износио 17131,39 америчких долара. Предикције за 2020. показују да ће БДП по глави становника у Венецуели до краја 2020. достићи 4500,00 америчких долара, према глобалним макро моделима и очекивањима аналитичара (Trading Economics 2020a).

Политизација војног кадра као основ опстанка Николаса Мадура на власти

Упркос покушајима Хуана Гваида да натера војску да своју подршку усмери ка њему, оружане снаге су и даље углавном лојалне председнику Мадуро. Захвалност за то, Мадуро дугује првенствено систему успостављеном од стране Уга Чавеза, који је он наставио да одржава на исти начин иако се од почетка мандата суочава са кризом ауторитета. Уго Чавез је, ступајући на дужност, и сам потекао из војних редова, схватио да је неопходно обезбедити подршку снага безбедности. Захваљујући високој цени нафте у том тренутку, он је драстично повећао буџет снага безбедности али је учино оно још битније, дозволио је милитаризацију политике, односно дозволио је људима из војних редова да узму учешће у цивилној власти, тако да су министри са еполетама од тада постали константа политичког живота Венецуеле. Војним кадровима је омогућено да остваре утицај и да имају моћ и ван касарни, у министарствима и на другим важним позицијама. То је било праћено огромним улагањима у војску. Војни расходи у Венецуели повећани су на 465 милиона америчких долара у

2017. години³ са 389 милиона америчких долара у 2016. години а највиши ниво је достигнут 2015. године када је издвојено милијарду и 597 милиона америчких долара (Trading Economics 2020a). Према наводима *Transparencia Venezuela* најмање 60 од 576 државних компанија води војска а од јануара 2019. године девет од 32 владина министарства контролише војска (SIPRI 2019).

Безбедносним структурама које су тако стекле положаје и привилегије током Чавезових мандата, Мадуро је пришао на исти начин и претходно успостављен систем је настојао да задржи, штитећи тако и свој положај и осигуравајући свој опстанак на власти (Ellsworth and Armas 2019).

Међутим, скривање иза војних и полицијских кордона, повећање контроле економије од стране државе и преношење кривице на приватни сектор неће решити проблеме. Јасан и ефикасан план опоравка привреде и економских прилика у земљи, смањење притиска на институције, смањење корупције и криминала, као и одговорно трошење државног новца би могло да извуче Венецуелу са дна на које је поново доспела.

ВИШЕНАЦИОНАЛНА, ВИШЕЈЕЗИЧНА И СИРОМАШНА БОЛИВИЈА

Боливија, андска држава која се дуго по стицању независности налазила на дну или близу дна међу латиноамеричким земљама у неколико област од здравља и развоја, економског развоја, образовање, плодност, неухрањеност, смртност до животног века. То је држава коју карактерише неједнакост прихода која је највећа у Латинској Америци и једна од највећих у свету. Да бисмо могли да разумем ситуацију у којој се Боливија данас налази, хронолошки ћемо изложити и објаснити догађаје који су довели до кризе у сваковрсне нестабилности.

3 Очекује се да ће војни издаци у Венецуели достићи 700 милиона америчких долара до краја 2020. године.

Боливија пре Моралеса

Добар део последње историје ове државе се састојао од низа пучева и контранапада, а последњи државни удар се догодио 1978. Демократска цивилна владавина успостављена је тек 1982. године, али су се тадашњи лидери суочили са тешким проблемима дубоког сиромаштва, социјалних немира и илегалне производње дрога.

Уколико посматрамо Боливију на почетку 21. века, закључујемо да је то земља у којој је остварена једна од највећих победа левих снага над неолиберализмом. Ондашњи председник републике Санчез де Лизада (*Gonzalo Sánchez de Lozada*) је изазвао немире и протесте у држави услед покушаја давања на концесију водоводне мреже у Кончамби и гасне мреже у Ел Алту. Земља је била паралисана протесним окупљањима, масовним и генералним штрајковима, блокадама путева, окупацијом јавних простора, док су у градовима који су били жаришта отпора биле формиране бројне аутономне зоне на којима је упражњавано самоуправљање побуњених грађана. И тада на сцену ступа радничких организација, покрета као што је Покрет за социјализам - МАС (шп. *Movimiento al Socialismo*) који је представљао широку коалицију узгајивача коке, синдиката рудара, радника и припадника индигенистичких заједница, а који је постао партија која је на почетку XXI века била предвођена Евом Моралесом, бившим узгајивачем коке и истакнутим синдикалним активистом. Деловање боливијских побуњених активиста оборило је са власти два неолиберална председника, горе поменутог Санчеза де Лозаду октобра 2003. године, и његовог наследника Карлоса Месу, који се на власти задржао само до јуна 2005. године.

МАС тада бива предвођен Ево Моралесом и Алваром Гарсијом Линером. На председничким изборима у децембру 2005. године Ево Моралес односи победу, дошавши на власт на тзв. розем талесу левице које је променила однос снага у Латинској Америци, и тада започиње своју борбу за побољшање положаја староседелаца и борбу против неолиберализма и империјализма. Он је тако постао први председник из редова староседеоца и уједно председник који је најдуже остао на положају, скоро читавих 14 година. Утицај на победу

Моралеса у Боливији одиграла је подршка депривираних претколумбовских етничких група и политика индигенизма.

Боливија за време Моралеса

Реформе које је спроводила Моралесова влада постигле су значајне резултате и знатно су побољшале друштвено-политичку ситуацију. Након ступања на дужност, отпочиње се са писањем новог устава, што ће потрајати све до 2008. године. Фебруара месеца након претходно одржаног референдума о уставу, он ступа на снагу. Боливија тада мења назив и постаје „Вишенационална држава Боливија”. Одредбама новог Устава побољшан је статус староседелачког становништва који сада добијају значајан ниво признавања и постају пуноправни грађани државе чији су становници. У оквиру аграрне реформе аутохтоне и сиромашне заједнице су добиле земљу за обрађивање. Национализована су нафтна поља и нафтна индустрија. Висока цена гаса и других природних сировина које Боливија извози, омогућиле су да се екстремно сиромаштво смањи са 60% на 37% (Trading Economics 2019b). Реформама је искорењена неписменост (97% становника Боливије сада има основно образовање) . Граница за одлазак у пензију је спуштена са 65 на 58 година а минимална цена рада је повећана за чак 50%. Сходно политици антиимперијализма коју је делио са Чавезом (за којег многи тврде да му је био учитељ) и Фиделом Кастром, Моралес је основао Боливарску алтернативу за Америку (ALBA). У том тренутка, Боливија је најбрже растућа економија Латинске Америке и држава у којој је животни стандард становника на пристојном нивоу ако га поредимо са ситуацијом пре доласка Моралеса на власт, где се бележи велико смањење друштвене неједнакости, и то све на челу са „једним од њих”, великим Моралесом.

Високе цене сировина које Боливија извози између 2010. и 2014. одржале су брзи раст и велике трговинске суфиците са растом БДП-а. Глобални пад цена нафте који је уследио крајем 2014. извршио је притисак на пад цене коју Боливија добија за извезени гас и резултирало је нижим стопама раста БДП-а и великим губицима у државним приходима. У 2015. години Моралес је усвојио закон о инвестирању и обећао

да неће подржати национализацију додатних индустрија у настојању да побољшају инвестициону климу. Почетком 2016. влада Боливије одобрила је Национални план економског и социјалног развоја за период 2016-2020, чији је циљ да одржи раст од 5% и смањи сиромаштво. Упркос томе, БДП у Боливији је за 2018. годину био 2,84% док је у 2019-ој измерено 2,34 процента (CIA Factbook 2019b), што је изузетно ниско ако се пореди са најбољим периодима када је достизао и од 6%.

Моралес је првом уставном реформом осигурао себи три мандата које је поприлично лако и добио. Јануара 2020. године је требало да му истекне трајање последњег мандата. Међутим, он 2016. године расписује референдум који је изгубио тесном већином (51% - 49%), а којим је желео себи да обезбеди и могућност да се кандидује за 4. мандат. Иако његов план није добио подршку на референдуму, 2017. године Уставни суд Боливије доноси одлуку о укидању ограничења броја мандата председника.

На изборима који су уследили октобра 2019. године Моралес се опет кандидовао за председника и победио у првом кругу. Међутим, Организација америчких држава, чијих 60% буџета долази из САД-а, а која је посматрала изборе, сутрадан издаје саопштење за медије којим врло снажно имплицира да је било нерегуларности на изборима. То је узроковало велике протесте и немире грађана који захтевају демократију и који су осудили изборну крађу, након Моралесовог проглашења победе на изборима. У таквој ситуацији, главни фактор, оружане снаге ступају на сцену. Оружане снаге Боливије, Боливијска војска (*Ejercito Boliviano, EB*) и Национална полиција (*Policia Nacional de Bolivia, PNB*) приморале су Моралеса да се повуче са власти.

У ретроспективи, очигледно је да режим Ево Моралеса није довољно радио на реформисању војске и полиције које су остале упориште старих владајућих структура и које су на крају изиграле изборну вољу и спровеле пуч (Vlastelica 2019). Официри боливијске војске су школовани у школама које финансира САД и на крају су баш ти официри били они који су запретили и приморали Моралеса на оставку, остајући

тако упоришта америчког империјализма и утицаја у Боливији, али и на континенту, са изузетком Венецуеле и Кубе.

Боливија после Моралеса

Након што је 10. новембра 2019. године Моралес поднео оставку на функцију, уследиле су оставке свих његових уставно именованих наследника, укључујући потпредседника, председника Сената, председника Коморе посланика и првог потпредседника Сената, остављајући другој потпредседници Сената, Хенин Ањес (шп. *Jeanine Áñez Chávez*), као званичници највишег ранга и даље на функцији право да преузме функцију привремене председнице (Forero and Dube 2019; Londoño 2019). Њено именовање за председника одобрио је Уставни суд Боливије.

Оставка Ево Моралеса озбиљно је поделила регион и ставове лидера државе Латинске Америке. Док једни, као што је Николас Мадуро, лидер Венецуеле, лидери Аргентине и Мексика, ситуацију у Боливији окарактерисали су као „државни удар“, председник Бразила, државе у коју Боливија највише извози, пак подржава Моралесов пад. Русија је остала уз левицарске лидере и Морлеса и Мадуре и означила ово као државни удар (Radio Slobodna Evropa 2019).

Од преузимања функције привремене председнице Боливије, Ањес је најављивала одржавање избора најпре за 3. мај текуће године, међутим, избори још увек нису одржани. На следећим председничким изборима, кад год да се они одрже, Ево Моралес који се налази у егзилу у Аргентини, неће моћи да се кандидује. Сенат је одбио његову кандидатуру са образложењем да лице које се не налази на територији државе за чије се институције кандидује, не може поднети своју кандидатуру. Овим је чином завршена једна ера у политичком животу Боливије која је трајала готово читавих 14 година.

Као што професорка политичких наука и латиноамеричких студија на Универзитету Аризона Џенифер Сјур (*Jennifer Cyr*) истиче, оваква ситуација где постоји «вакуум у власти отвара простор да се војска потенцијално умеша» (Valdez and Henaio

2019) и тако доведе до бруталне ескалације немира и даљег пораста сиромаштва и неједнакости.

ЗАКЉУЧАК

Сврха овог рада била је да упоређујући две државе укаже на врло сличне узроке који су довели до кризе лидерства која је услед различитог положаја војске и устројства цивилно-војних односа имала другачије епилоге.

Након 14 (не)успешних година које су обележила два велика лидера, дошло је до промена. Чавезова Венцуела је била узор Боливије Ево Моралеса. Прокламовани социјализам за 21. век постигао је успехе када су социјални програми у питању, међутим до револуционарних промена када је у питању економска политика ових држава, која би дугорочно могла да реше стање у ком се њихове привреде налазе, није дошло. Смрћу Чавеза и свргавањем са власти Ево Моралеса однос снага у Латинској Америци се знатно пореметио. Латиноамеричка левица је остала без два своја кључна представника. Невероватна брзина којом је Моралес „пао”, у супротности је с покушајима у Венецуели да се збаци председник Мадуро након избора одржаних крајем 2018. године, разлог за то је један: утицај, положај и улога војске у овим државама.

Цивилно-војни односи и претеран уплив војске у цивилне институције остаје један од главних фактора (не) стабилности у овим државама. Даље промишљање најбољих модела устројства цивилно-војних односа и ограничавања и свођења војне моћи на касарне, треба да буде основни задатак лидера у овом региону зарад стицања услова за повратак на пут демократије, слободе и владавине права и правне државе.

У ком правцу ће се Венецуела и Боливија (*прим. аутора*) развијати, остаје да се види, али је „готово сигурно да се он Чавезу не би свидео” (Stanišić 2013, 54).

РЕФЕРЕНЦЕ

- Asemoglu, Daron i Džejms A. Robinson. 2014. *Zašto narodi propadaju*. Beograd: Clio.
- *Central Intelligence Agency* [CIA]. 2019a. "The World Factbook - Bolivia." Poslednji pristup: 28. jul 2020. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bl.html>.
- *Central Intelligence Agency* [CIA]. 2019b. "The World Factbook – Venezuela." Poslednji pristup: 28. jul 2020. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ve.html>.
- Domjančić, Stjepan. 2012. Latinsko američka i istočnoeuropska tranzicija: Komparativna analiza civilno-vojnih odnosa. *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, 15(29): 55–76.
- Ellsworth, Brian and Mayela Armas. 2019. "Special Report: Why the military still stands by Venecuela's beleaguered president." *Reuters*. Poslednji pristup: 26. jun 2020. <https://www.reuters.com/article/us-venezuela-military-special-report/special-report-why-the-military-still-stands-by-venezuelas-beleaguered-president-idUSKCN1TT1O4>.
- Forero, Juan and Ryan Dube. 2019. "Bolivian President Resigns After Re-Election Marred by Fraud Allegations." *The Wall Street Journal*. <https://www.wsj.com/articles/bolivia-s-president-evo-morales-calls-for-new-presidential-elections11573391449?mod=searchresults&page=1&pos=2>.
- International Organization for Migration [IOM]. 2020. Venezuelan Refugee and Migrant Crisis. *International Organization for Migration*. Poslednji pristup: 30. jun 2020. <https://www.iom.int/venezuela-refugee-and-migrant-crisis>.
- Krstić, Zoran. 2014. *Latinska Amerika: Izazovi i prepreke demokratizacije*. Beograd: Univerzitet u Beogradu- Fakultet političkih nauka.
- Linz, Juan J. 1990. „The perils of Presidentialism.” *Journal of Democracy*, Volume 1(1): 51–69.

- Londoño, Ernesto. 2019. "Bolivian Leader Evo Morales Steps Down." *The New York Times*. Poslednji pristup: 4. jul 2020. <https://www.nytimes.com/2019/11/10/world/americas/evo-morales-bolivia.html>.
- Popović, Dragan. 1979. *Latinska Amerika: Kontinent pučeva*. Beograd: Politika.
- *Radio Slobodna Evropa*. 2019. „Odlazak Moralesa- državni udar ili kraj tiranije.” Poslednji pristup: 27. jul 2020. <https://www.slobodnaevropa.org/a/30264833.html>.
- Salas, Miguel Tinker. 2009. *The enduring legacy: Oil, culture, and society in Venezuela*. Duke University Press.
- Salas, Miguel Tinker. 2015. *Venezuela: What Everyone Needs to Know*. New York: Oxford
- Stanišić, Kos Lidija. 2004. „Venezuela – demokracija ili poludemokracija?”. *Politička misao: časopisa za politologiju* 41(4): 92–112.
- Stanišić, Kos Lidija. 2013. *Venezuela nakon Čaveza*. Fakultet političkih znanosti: Političke analize.
- *The Guardian*. 2013. „Nicolás Maduro narrowly wins Venezuelan presidential election.” Poslednji pristup: 29. jul 2020. <https://www.theguardian.com/world/2013/apr/15/nicolas-maduro-wins-venezuelan-election>.
- Tian, Nan and Diego Lopes da Silva. 2019. "The crucial role of the military in the Venezuelan crisis." *Stockholm International Peace Researcher Institute*. Poslednji pristup: 12. jul 2020. <https://www.sipri.org/commentary/topical-back-grounder/2019/crucial-role-military-venezuelan-crisis>.
- *Trading Economics*. 2020a. "Bolivia." Poslednji pristup: <https://tradingeconomics.com/search.aspx?q=Bolivia>.
- *Trading Economics*. 2020b. "Venezuela." Poslednji pristup: <https://tradingeconomics.com/search.aspx?q=venezuela>.

- Vlastelica, Boris. 2019. „Udar na Boliviju – kome i zašto smeta antiimperijalizam Eva Moralesa.” *Novi plamen*. Poslednji pristup: 02. avgust 2020. <https://www.noviplamen.net/glavna/udar-na-boliviju-kome-i-zasto-smeta-antiimperijalizam-eva-moralesa/>.
- Vukušić, Branko. 1960. *Panamerikanizam i Latinska Amerika*. Beograd: Kultura.

Andrijana Lazarević*

Institute for Political Studies, Belgrade

CURRENT POLITICAL PROCESSES AND PERSPECTIVES IN LATIN AMERICA REGION: A CASE STUDY OF VENEZUELA AND BOLIVIA

Resume

Latin America has always been known for its continent of instability, deep social inequality, uncertainty, crisis, frequent military coups and riots. Focusing on the two countries of Latin America, Venezuela and Bolivia, the author will offer an answer to the question of what are the old and at the same time current causes that led to the crisis of leadership, political and consequently economic instability. Current political processes, and crises in these countries, threaten to return them to the pre-democratic period and intensify fear, violence, misery and poverty on the streets of Caracas and La Paz. The author will answer the question of what is crucially changing with the end of the epoch that ends with the death of Hugo Chavez and the subsequent coming to power of Nicolas Maduro, which soon led to the outbreak of a political crisis. Also, the paper will present the causes of the outbreak of the crisis in Bolivia, which resulted in the end of the Evo Morales era. At the end of the paper, the author concludes that in both countries, the role of the army will be of crucial importance when it comes to the survival of the regime and, among other factors, partial but also temporary stability of the order.

Keywords: Latin America, Bolivia, Venezuela, Evo Morales, Nicolas Maduro, leadership crisis**

* andrijana.lazarevic@ips.ac.rs.

** Овај рад је примљен 15. августа 2020. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 21. августа 2020. године.